

sur cette question importante, alors que beaucoup de descriptions de fonds comportent ce vocable.

Malgré ces imperfections, propres à une entreprise inédite et d'une aussi vaste ampleur, le Guide recensé représente une immense avancée pour la recherche sur le passé colonial de la RDC, du Rwanda, du Burundi et de la Belgique. Nul doute qu'il permettra un enrichissement des connaissances et des développements scientifiques, et marquera une étape décisive dans le partage d'un patrimoine archivistique commun à la Belgique et aux trois pays d'Afrique centrale qui furent colonisés par elle.

Anne Cornet

WIM DECOCK, BART RAYMAEKERS,
PETER HEYRMAN (RED.)

Neo-Thomism in Action. Law and Society Reshaped by Neo-Scholastic Philosophy 1880-1960 (KADOC-Studies on Religion, Culture & Society)

Leuven, Leuven University Press, 2021, 331 blz.

In 1879 promoveerde paus Leo XIII in zijn encycliek *Aeterni Patris* het neothomisme tot de officiële filosofische doctrine van de Kerk, die moest onderwezen worden in de katholieke seminaries en universiteiten. Van die laatste was de meest prominente de Leuvense alma mater, toen de enige integrale universiteit met een katholiek karakter. Het ging de paus en anderen binnen de Kerk bij de restauratie van het gedachtegoed van Thomas van Aquino (1225-1274) om een filosofisch systeem dat de katholieke controle over de hele maatschappij moest herstellen. De interesse voor het neothomisme was al sinds het midden van de negentiende eeuw opgekomen. De inzet ervan, een verzoening van rede en geloof, nam naarmate de moderne wereld met zijn wetenschap en industrie oprukte, in katholieke ogen niet in relevantie af. Terwijl de moderne wetenschap en filosofie de fundamenteën van de katholieke leer dreigden te ondergraven, zetten de industrialisering en daaruit volgende sociale kwestie de bestaande orde en daarmee ook het roomse wereldbeeld onder zware druk. Niet alleen sciëntisme en positivisme buiten de Kerk, maar ook het traditionalisme daar-

binnen vroegen kennelijk om een adequater antwoord. Een herbezinning op de scholastiek uit de dertiende eeuw leek dat te kunnen bieden.

In het overzichtswerk *Neo-Thomism in Action*, een publicatie van het Katholiek Archief- en Documentatiecentrum (KADOC) van de KU Leuven, zijn een reeks bijdragen gebundeld die een licht werpen op verschillende aspecten van de neothomistische impact op recht en samenleving in de periode 1880-1960. Al moet gezegd dat het vooral gaat om de tijd tot kort na de Eerste Wereldoorlog en dat latere jaren veel minder bestreken worden. Met de thematische beperking tot beschouwingen en discussies over recht en sociale hervormingen vanuit neothomistisch perspectief was het kennelijk ook niet de bedoeling de waarde van deze katholieke geestesstroming voor wetenschappelijke vernieuwing aan te tonen. Dat doet dit werk in elk geval niet. Met zes van de veertien bijdragen ligt de nadruk bovendien op België. Inhoudelijke samenhang en strakke compositie worden overigens in verzamelwerken als deze zelden bereikt.

Het sociale denken van de Kerk, mede maar niet uitsluitend geïnspireerd door het neothomisme, draaide rond de concepten 'corporatisme' en 'harmonie' tussen de maatschappelijke standen. Ook in de encycliek *Rerum Novarum* van 1891, die al naargelang de lezing ervan voor die tijd emancipatorisch kon begrepen worden, stonden die denkbeelden centraal. In zijn bijdrage wijst Emiel Lamberts er weliswaar terecht op dat de Kerk vijandig bejegend werd door zowel het bolsjewisme als het fascisme, maar hij laat na erop te wijzen hoe katholieke ideeën zelf evengoed inspiratie hebben geleverd voor conservatief, met inbegrip van conservatief-revolutionair, denken dat op zijn beurt mee de weg heeft gebaand voor het fascisme. Philippe Chenaux is daar veel explicieter over waar hij ingaat op het verband tussen neothomisme, *Action Française* en integraal nationalisme in Frankrijk na 1918. Aan die relatie kwam pas een einde in 1926 met de pauselijke veroordeling van de *Action Française*. In België kreeg de beweging van Charles Maurras voet aan de grond bij Franstalige conservatief-nationalistische katholieken, onder wie kardinaal Désiré Mercier.

Het was die vooraanstaande geestelijke en filosoof die in 1889 in Leuven op aangeven van Rome het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (HIW) had opgericht. Leuven werd daarmee een baken van het neothomisme, van waaruit onder meer ook de richtinggevende tijdschriften *Revue néo-scholastique* (1894), *Revue sociale catholique* (1897) en *Revue catholique de droit* (1898) de wereld werden ingestuurd. Prominente leden van deze stroming, zoals de Franse filosoof Jacques Maritain, onderhielden banden met het HIW. De invloed van de Aquino-studies was er ook groot op de rechtenfaculteit. Daar bepaalde het corporatisme het denken over sociale verhoudingen door de professoren Charles Périn, Victor Brants en Maurice Defourny. Het waren zij die zich er onderscheidden met hun aandacht voor sociologie en economie, al was Defourny de eerste met een formele opleiding als sociale wetenschapper. De weg naar de emancipatie van de sociale wetenschappen aan, en uiteindelijk los van, de rechtenfaculteit was niet alleen in Leuven lang. Internationaal en ook elders in België vond echter al een beoefening van de sociale en economische wetenschappen plaats op geavanceerd niveau en met oog voor verreikende ontwikkelingen. Het lijkt erop dat niet in de laatste plaats het neothomisme, voorgesteld als een weg richting katholieke wetenschap, veeleer de ontwikkeling van alvast de economische en sociale wetenschappen in dat milieu heeft afgeremd. De hoofdstukken in dit boek schetsen een beeld van een haast uitsluitend normatief betoog over sociaaleconomische toestanden, gestoeld op theologie en moraalfilosofie.

Vincent Genin geeft ronduit toe (in lijn overigens met Peter Heyrman) dat het verwijzen naar de thomistische filosofie een mode werd en zelfs leidde tot interpretaties die geen rekening meer hielden met de specifieke tijd waarin de theoloog-filosof geleefd en gewerkt had. Kwinten Dewaele concludeert dat de eeuwen die lagen tussen hem en zijn 'herontdekking' in de tweede helft van de negentiende eeuw interpretatieve vertekeningen opleverden. De samenleving was vanzelfsprekend onherkenbaar en fundamenteel veranderd. Hoe kon dat oude gedachtegoed dan relevant

zijn voor die nieuwe context? Katholiek begrepen natuurrecht werd in stelling gebracht tegen socialisme, liberalisme en positivisme. Niet de minst belangrijke historische betekenis van het neothomisme, zo merkt Dewaele op, was de '*Diskursgemeinschaft*' die ze vormde, een milieu van figuren die ondanks uiteenlopende opvattingen allen verwezen naar de *Summa theologiae*. Jo Deforme vat goed de impressie na de lectuur van dit boek samen waar hij stelt dat de neothomisten veel aandacht besteedden aan de tekortkomingen van liberalisme en socialisme, maar weinig concreets te bieden hadden waar het aankwam op een eigen visie op de sociale verhoudingen die bij de tijd was. De middenweg die zij bepleitten tussen individualisme en collectivisme bleek in het teken te staan van paternalisme.

Victor Brants vond armoede zelfs acceptabel en meende dat alleen kost wat kost moest vermeden worden dat arbeiders nauwelijks konden overleven. Pleidooien van witte raven, zoals de Waalse christendemocraat en later regeringslid Michel Levie, voor een rechtvaardig loon dat meer was dan wat de arbeider 'vrijwillig' overeenkwam met zijn werkgever en hem reële middelen van bestaan opleverde, gold tot laat in de negentiende eeuw nog als al te vooruitstrevend bij toonaangevende katholieken. De jezuïet Auguste Castelein gaf een uiterst conservatieve interpretatie van zowel Thomas van Aquino als *Rerum novarum* uit 1891 volgens welke zowel armen als rijken hun rechtmatige plaats op aarde bekleedden. De instrumentalisering van de thomistische filosofie door theoloog en kerkjurist Arthur Vermeersch diende nu eens progressieve, dan weer conservatieve standpunten. In Nederland, tot waar de invloed van Mercier en zijn Leuvense school reikte, argumenteerde de geestelijke (vanaf 1928 bisschop) en socioloog Johannes Aengenent wél voor een werkdag van acht uur, in Nederland ingevoerd in 1920. Hij deed dat op basis van economische statistiek die onder meer een verhoging van de productiviteit, met een verhoging van de collectieve welvaart als gevolg, aantoonde. Al bleef hij deze verkorting van de werktijd evengoed verdedigen op basis van het welzijn en de moraal van

de arbeiders, die immers ook tijd moesten hebben voor hun familiale en religieuze verplichtingen.

Zoals al bleek uit de relatie tussen *Action Française* en neothomisme, leverde dat laatste ook inspiratie voor het denken over het nationalisme, een niet minder belangrijk fenomeen in de late negentiende en vroege twintigste eeuw. Kasper Swerts licht toe hoe de Leuvense theoloog en chemicus Désiré Nys in dat verband invloed uitoefende op Lionel Groulx, priester, historicus van het nationalisme en voorvechter van de Québécoise zaak. Nys' thomistische onderscheid tussen de essentiële vorm en de contingente materie die aan de basis lag van de hele fysische werkelijkheid inspireerde Groulx tot een denken over naties als primordiale vormen met een lange traditie, die zich echter doorheen de tijd konden aanpassen aan nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen. Met nieuwe materie vergaan de oude vormen immers niet. Swerts' conclusie dat het neothomisme op die manier katholicisme, nationalisme en moderniteit met elkaar wisten te verzoenen lijkt plausibel, maar raakt daarom nog niet aan de belangrijkste drijfveren van katholiek nationalisme. Cinzia Sulas laat zien hoe de neoscholastiek zelfs verzoenbaar was met het voeren van oorlog.

De lectuur van deze bundel opstellen levert geen eenduidige conclusie op over de draagwijdte van het neothomisme. Hoewel het blijkbaar weinig wetenschappelijke empirie, analyse en theorievorming in verband met de grote sociale omwentelingen wist aan te bieden, heeft het normatieve debat dat het in de katholieke wereld mee aanstuurde daar wel mee een mentaliteitswijziging helpen bewerkstelligen. De aanvaarding van het principe dat alle leden van de samenleving recht hadden op een leven dat meer kwaliteit bood dan niet sterven van de honger had kennelijk tijd nodig en was noodzakelijk om zelfs maar een begin te willen maken met fundamentele sociale en economische hervormingen. Dan pas kwamen wetenschappers aan bod die de weg wezen naar alternatieven voor de rigide economische structuur van België, met weinig marge voor wat wij de welvaartsstaat zijn gaan noemen.

Het debat daarover zou nog tot na de Tweede Wereldoorlog aanhouden.

Olivier Boehme

MICHEL DUMOULIN, CATHERINE LANNEAU (EDS.)

La Belgique et les Traités de Paix, de Versailles à Sèvres (1919-1920). Actes de Colloque, Bruxelles, 09-11 mai 2019

Brussels, Académie Royale de Belgique, 2021, 468 p.

The collection under review contains 28 essays based on papers that were presented at a colloquium in Brussels in May 2019. Michel Dumoulin and Catherine Lanneau have arranged them under three main headings: “*Décideurs*” (nine essays), “*Revendications*” (six), and “*Opinions*” (thirteen) but, as they stress in their “*Conclusions*” (p. 453-459), the essays reveal five additional themes. First, several essays show that the Belgians did not speak with a single voice during the war and the peace conference. Second, a number focus on the communications between the politicians and their parties, while others concentrate on relations between the latter players and the press, lobbies, and other pressure groups. Third, while a few papers deal with territorial issues, others emphasise the importance of economic and material interests. Fourth, several essays focus on questions of personal and collective discovery and identity. Finally, there are those essays that focus on how Belgians saw themselves as reflected through the prism of other countries and international movements.

Two important pieces introduce the collection. First, in his “*Préface*” (9-12), Didier Viviers focuses on the Belgian international lawyer, pacifist, and 1913 Nobel Peace Prize winner Henri La Fontaine, who hoped to form a Society of States, but who was disappointed with the result of U.S. President Woodrow Wilson's efforts. Then, in his “*Introduction*” (13-24), Sylvain Schirmann reminds the reader (13-14) of how difficult it was to draft treaties that both satisfied the desires of the allied and associated states and lived up to the promises of a new international order proposed by Wilson both before and during the peace conference.